

SYNNIN TAAKKA ON RASKAS KANTAA

Anna-Liisa

Teuvo Puro & Jussi Snellman, 1922

Kotimaisten näytelmäkirjailijoiden kärkinimiin lukeutuvan Minna Canthin viimeiseksi näytelmäksi jäänyttä Anna-Liisaa (1895) pidetään hänen suurimpana luomuksenaan. Anna-Liisa on saanut aivan ensimmäisistä näytöksistä lähtien niin yleisön kuin kriitikoidenkin tuen ja ihailun – ainahan näin ei Canthin teosten kohdalla ole käynyt. Anna-Liisa on ikävuosistaan huolimatta säilyttänyt suosionsa, mistä hyvänä esimerkkinä seitsemisenkymmentä teatterisovitusta, joissa on esiintynyt nimekkäitä näyttelijöitä aina Tauno Palosta ja Irma Seikkulasta alkaen.

Anna-Liisa on ollut suosittu teos myös elokuvaajien keskuudessa. Se on filmattu kaikkiaan neljästi, kahdesti mykkäelokuvana ja kahdesti äänen kera. Viimeinen filmatisointi on tv-elokuva vuodelta 1988, jolloin nimiosan esitti nuori Anna-Leena Härkönen. Ensimmäinen versio on puolestaan jo tsaarinvallan ajalta vuodelta 1911, mutta tämä Teppo Raikkaan ohjaama teos ehti tuhoutua ennen kuin se esitettiin julkisesti. Kun elokuvateollisuuden tila itsenäistymistä seuranneiden kaoottisten aikojen jälkeen tasaantui ja vakiintui, palattiin Canthin menestysnäytelmään uudelleen. Tällä kertaa asiat onnistuivat edelliskertaa paremmin ja niinpä Teuvo Puron ja Jussi Snellmanin yhteistyönä valmistunutta *Anna-Liisaa* (1922) voidaankin hyvin pitää ”ensimmäisenä suomalaisena suurelokuvana”, kuten mainosteksti tuohon aikaan kuului.

Naisen rikos

Kortesuon talon vanhempi tytär Anna-Liisa on menossa Kivimaan Johanneksen kanssa naimisiin. Kuulutukset on tarkoitus pitää tulevana pyhänä. Anna-Liisan mieltä painaa ilonkin keskellä suuri suru ja huoli, sillä hänellä on salaisuus, josta Johanneksella ei ole aavistustakaan. Jos olisi, hän hylkäisi tulevan morsiamensa saman tien. Tilanne alkaa näyttää pahalta, kun Kortesuon entisen rengin, Mikon, kerrotaan palaavan piakkoin kotikyläänsä.

Pitkässä takaumassa selviää, että Anna-Liisalla on ollut muutamaa vuotta aikaisemmin suhde Mikkoon. Hän on tullut raskaaksi, jolloin Mikko on hylännyt hänet ja lähtenyt maailmalle tukkimieheksi. Anna-Liisa on synnyttänyt lapsen ja surmannut sen, jonka jälkeen Mikon äiti Husso on haudannut lapsen metsään. Anna-Liisa on uskonut Husson pitävän salaisuuden omana tietonaan, mutta kun tämä huomaa tytön olevan menossa toisen kanssa naimisiin, hän uhkaa tuoda menneisyyden tapahtumat päivänvaloon.

Kun Kortesuon isäntä ja nuorempi tytär Pirkko lähtevät pappilaan, saapuu Mikko tapaamaan Anna-Liisaa. Mikko vähättelee tytön vaikeita aikoja ja Anna-Liisa ryntää pian pois hänen luotaan. Paikalle saapuu Johannes, joka kohtaa ylpeän ja vihamielisen Mikon. Sisällä talossa heille tulee riitaa ja esille otetaan jo kättä pidempää. Kortesuon isännän palattua kotiin Hussokin tulee paikalle, jolloin Anna-Liisa kertoo menneisyydestään Mikon kanssa. Johannes kauhistuu ja isä raivostuu uhaten tappaa tyttärensä, vaikka on juuri aiemmin luvannut suojella tätä Mikon ja Husson juonilta.

Yöllä Pirkko näkee unen, jossa hän löytää sisarensa elottomana rantavedestä. Aamun koittaessa Anna-Liisa yrittää hukuttaa itsensä, mutta Johannes pelastaa hänet. Anna-Liisa toivoo kuolemaa, kunnes yhtäkkiä hän saa valon sydämeensä ja haluaa antaa ihmisille anteeksi heidän pahat tekonsa. Tilanne rauhoittuu ja häät päätetään kaikesta huolimatta järjestää. Juuri ennen hääseremonioita Anna-Liisa tunnustaa rovastille ja nimismiehelle rikoksensa. Hän on valmis sovittamaan tekonsa vapaaehtoisesti ja astelee pystypäin vankeuteen. ”Hän vaeltaa ikuisen elämän tietä. Onnellinen hän”, rovasti toteaa.

Teuvo Puro, kotimaisen elokuvan suurmies

Kansallisteatterissa sekä näyttelijänä että johtajana urallaan toiminut teatterineuvos Teuvo Puro (alk. Bäckman) ei ollut elokuvantekijänä kenties kehutuimman aikalaisensa Erkki Karun veroinen monitaituri. Mistään vähäpätöisestä elokuvamiehestä ei Puron tapauksessa ollut kuitenkaan kyse. Puron elokuvien heikkouksiksi laskettavien jonkinlaisen jäykkyyden ja aavistuksen teatraalisen näyttelemisen vastapainoksi niiden kerronta oli poikkeuksetta sulavaa ja tapahtumaympäristön kuvaaminen onnistunutta ja uskottavaa. Erittäin painokkaasti nämä seikat tulevat esille hänen kuuluisimmissa teoksissaan, *Ollin oppivuosisissa* (1920), *Anna-Liisassa* sekä *Noidan kiroissa* (1927), ensimmäisessä kotimaisessa kauhuelokuvafantasiassa.

Teuvo Puro oli näytelmäelokuvien teossa mukana alusta alkaen. 23-vuotiaana hän toimi *Salaviinanpolttajien* (1907) toisena ohjaajana, näytellen samalla viisimiehisessä elokuvassa viinanostajan roolin. Salaviinanpolttajat on aikapäiviä sitten kadonnut, mutta tekijöihinsä tämä lyhytelokuva teki lähtemättömän vaikutuksen. Työryhmä, johon kuuluivat Puron lisäksi Teppo Raikas ja Frans Engström päätti ryhtyä valmistamaan kotimaisia elokuvia enemmänkin. Seuraavan vuosikymmenen alussa he tarttuivat kunnianhimoiseen yritykseensä, joka ei kuitenkaan onnistunut aivan toivotulla tavalla.

Kolmikön tavoitteena oli siirtää valkokankaalle Minna Canthin kaksi näytelmää (*Sylvi* ja *Anna-Liisa*) sekä ruotsalaiselta Axel Jäderiniltä romaanin *Brottsjörar* (1891) pohjalta tehty *Hyökyaaltoja*. Näistä kolmesta elokuvasta ainoastaan *Sylvi* (1913) pääsi teattereihin asti, sillä *Anna-Liisan* ja *Hyökyaaltojen* negatiivit tuhoutuivat, ennen kuin ne voitiin rahapulan takia lähettää Kööpenhaminaan valmistettaviksi. Kovin hyvin ei ole tosin käynyt Sylvillekään, sillä tästä alun perin 43 minuuttisesta elokuvasta on jäljellä kuvamateriaalia enää 13 minuutin verran.

Puron uraan tuli maailmansodan mittainen tauko, jonka aikana Teppo Raikas kuoli ja Frans Engström päätti vetäytyä elokuvien teosta kokonaan. Kansalaissodan jälkeen Puro kutsuttiin Erkki Karun ja Salaviinanpolttajissa lavastajana toimineen Carl Fagerin suunnittelemaan Oy Suomen Filmikuvaamoon, Suomi-Filmin edelläkävijään. Joulukuussa 1919 perustetun yhtiön ensimmäinen elokuva kuvattiin jo seuraavana kesänä. Anni Swanin nuortenkirjaan perustuva *Ollin oppivuodet* (1920) oli komea aloitus uudelle yhtiölle ja samalla myös ohjauksesta vastannut Puro teki hienon paluun elokuvaan seitsemän vuoden tauon jälkeen.

Puron seuraavat ohjaustyöt, komediallinen *Se parhaiten nauraa, joka viimeksi nauraa* (1921) sekä Aleksis Kiven samannimisen näytelmän pohjalta tehty *Kihlaus* (1922), eivät osoittautuneet Ollin oppivuosien kaltaiseksi menestykseksi. Kumpikaan näistä ei ole enää alkuperäisessä muodossaan, joten Puron uran seuraavaksi tarkasteltavaksi teokseksi nousee *Anna-Liisa*, ensimmäinen ulkomaille myyty suomalainen elokuva, joka keräsi kehuja myös maamme rajojen ulkopuolella.

Anna-Liisan toisena ohjaajana toimineen, Kansallisteatterin pitkäaikaisen näyttelijän Jussi Snellmanin panos kotimaisessa elokuvassa on selvästi Puroa vaatimattomampi. Oululaislähtöinen Snellman näytteli elokuvissa vain satunnaisesti, yhteensä seitsemän kertaa. Ohjaustöitäkään ei kertynyt kuin kaksi, *Anna-Liisan* lisäksi häneltä valmistui *Seikkailu jalkamatkalla* vuonna 1936.

Ahdasmielisen maailman puristuksessa

Anna-Liisa kertoo tarinan alaikäisestä talon tyttärestä, jonka samassa talossa työskentelevä renki on vietelty ja sittemmin hylännyt. Tässä vaiheessa tytöllä on kaksi vaihtoehtoa: joko ryvettää nimensä tai sitten päästä lapsesta eroon ja sitä kautta saada vielä mahdollisuus parempaan tulevaisuuteen olettaen, että hänen omatuntonsa jättää hänet rauhaan. Anna-Liisa turvautuu jälkimmäiseen ratkaisuun, mutta surmatyön jälkeiset vuodet ovat alituista odotusta ja pelkoa kiinni jäämisestä. Lopulta, salaisuuden tultua ilmi ja tytön käytyä kiirastulensa läpi, hän löytää rauhan sydämeensä. Melodramaattinen tarina toimii erinomaisesti vielä nytkin, vaikka yhteiskunnan pelisäännöt ovat muuttuneet varsin paljon Minna Canthin ajoista.

Yksi Anna-Liisan tarinan vahvuuksista on se, ettei se ole pelkkää mielikuvituksen tuotetta. Lapsenmurhia tehtiin satunnaisesti, useimmiten piikojen tai muiden vähäosaisten toimesta. Myös Minna Canth oli tutustunut nuoreen lapsenmurhaajaan vieraillessaan Kuopion lääninvankilassa. Naisasianaisena muistettu Canth kävi pitkiä keskusteluja myös sukupuolisääntöjen tasa-arvoistumisen puolesta: miksi naisen on alistuttava miehen tahtoon ja toteltava tätä kaikin tavoin ilman mahdollisuutta omiin ratkaisuihin? Canthin paikoin kärkkäätkin näkemykset saivat osakseen paitsi puolustajia, myös äänekkästä vastustusta Juhani Ahon kuuluessa hänen ankarimpiin arvostelijoihinsa.

Jussi Snellmanin käsikirjoitus seuraa näytelmää melko uskollisesti. Dialogia on luonnollisesti karsittu rankalla kädellä ja tapahtumien selventämiseksi on elokuvan alkupuolelle liitetty takauma, jossa nähdään, kuinka Mikko viettelee nuoren Anna-Liisan. Tämä elokuvan hienoimmin toteutettu jakso kestää vertailun myös kansainvälisestikin. Toinen erityisen vaikuttava kohta on se, jossa Anna-Liisa saapuu Husson talolle pyytämään apua lapsen hautaamisessa. Naispääosaa esittäneen Helmi Lindelöfin roolisuorituksessa on juuri sitä suuruutta ja varmuutta, mitä on totuttu näkemään kaikkialla muualla paitsi kotimaisissa mykkäelokuvissa.

Elokuvaversio ja alkuperäisen näytelmätekstin suuri ero on siinä, että elokuva luo käsityksen Anna-Liisasta ainoastaan uhrina, jonka Mikko on katalasti kesäisenä iltana vietelty. Näytelmäteksti uppoutuu tapahtumiin syvällisemmin ja selvittää, että Anna-Liisa on useampanakin iltana vierailut Mikon luona, vieläpä täysin omasta tahdostaan. Anna-Liisan seksuaalinen herääminen on ollut jännittävä ja kiehtova asia ja Mikko tuttuna henkilönä on ollut hyvä valinta hänen opastajakseen.

Elokuva ei yllä draamaltaan siihen vimmaan, jota siltä on lupa odottaa. Mikko on alkuperäistekstissä paljon pirullisempi ja vaativampi ja myös Johanneksessa on enemmän särmää kuin mitä elokuvaversio esittää. Siitä huolimatta Puron ja Snellmanin yhteistyö toimii hienosti aina siihen saakka, kunnes Johannes pelastaa Anna-Liisan hukkumiselta. Seuraa kohta, jossa tyttö löytää rauhan sieluunsa. Käännekohta, jossa epätoivoinen ja itsetuhoinen Anna-Liisa irtautuu sisintään kalvavasta tuskasta, tulee kuin salama kirkaalta taivaalta ja on täydellisen epäuskottava. Tässä kohtaa olisi ohjaajan tullut turvautua viivytykseen ja antaa tytölle edes hetki hengähdysaikaa valaistuksen kokemiseen.

Helmi Lindelöfin rinnalla loistaa Husson roolin monesti Kansallisteatterissa tehnyt Mimmi Lähteenoja, monen kotimaisen mykkäelokuvan veteraani. Lähteenoja eläytyy rooliinsa suurella sydämellä ja varmuudella luoden hahmon, joka vastaa täysin Canthin

alkuperäistekstin luomaa mielikuvaa. Lähteenoja näytteli roolin myös alkuperäisessä filmatisoinnissa. Muu ryhmä ei nouse heidän tasolleen missään vaiheessa, ainoastaan Einari Rinne Mikon roolissa onnistuu vakuuttamaan ajoittain.

Menestys matkaa myös maailmalle

Anna-Liisan ensi-ilta oli 20. maaliskuuta 1922 Olympiassa, Helsingissä. Kriitikot ottivat sen myötämielisesti vastaan, eikä vastalauseita juurikaan esiintynyt. Iltalehden kriitikon mielestä kyseessä oli ”huomattava kotimainen filmi”, joka on näyte siitä, ”että meidän maamme tälläkin alalla voi ryhtyä kansainväliseen kilpailuun, jos ulkonaiset olosuhteet sen sallivat”. Filmiaitan kirjoittaja puolestaan totesi, että elokuvaa kelpaa näyttää ulkomaalaisellekin yleisölle. Vaikka valtion filmitarkastamo kielsi elokuvan lapsilta, oli Anna-Liisan yleisömenestys valmistumisvuotensa paras. Elokuva myytiin myös Ruotsiin, Norjaan, Ranskaan ja Yhdysvaltoihin.

Anna-Liisa on kestänyt kiitettävästi aikaa, eikä se esittäydy lähellekään niin teatraalisena ja onttona kuin monet kotimaiset hyvin menestyneet mykkäelokuvamme. Sillä on omat heikkoutensa, joista varsinkin draaman kepeys on erityisen harmittavaa, mutta kokonaisuutena Anna-Liisa on hyvä elokuva. Se ei nouse Ei Erkki Karun *Nummisuutareiden* (1923) tasolle, mutta useamman katselukerran myötä välittömästi sen tuntumaan kuitenkin. Filmihullun pitkäaikaisen toimittajan ja elokuvatutkijan Sakari Toivaisen mielestä ”Anna-Liisa edustaa aikansa elokuvailmaisua tasolla, jossa ei ole mitään häpeämistä edes Sjöströmin ja Stillerin Lagerlöf-sovitusten rinnalla.” Myös Peter von Bagh ihailee takaumaa, jossa Mikko viettelee Anna-Liisan sekä loppukohtausta, jossa Anna-Liisa valmistautuu kuritushuoneeseen. Elokuvaprofessorin mukaan rovestin viimeinen repliikki ”ei jää irralliseksi sanaksi, se *tuntuu*, koska niin ulko- kuin sisäkuvissakin hengittää visuaalisen ilmaisun saanut maailma ja sen moraaliset käsitykset”.

Anna-Liisa tänään

Toisinaan tuntuu siltä, että Suomi on ainoa maa, jossa ei arvosteta mykkäelokuvia. Olen nähnyt elokuvia mitä oudoimmista maailman kolkista, hienosti restauroituna ja DVD:lle siirrettynä, mutta ainoatakaan kotimaista mykkää näytelmäelokuvaa en ole löytänyt. Ainoat saatavilla olevat versiot ovat videokasetteja 1990-luvun puolivälistä, ja niidenkin laadussa on toivomisen varaa. Anna-Liisan videoversio on heikkotasoinen, sillä kaikista väliteksteistä ei saa selvää ja pyörimisnopeus on väärä. Toivoa sopii, että uuden restauroinnin 2000-luvulla saanut Anna-Liisa siirretään vielä joskus kaikkien saataville hienolla säästyksellä viimeisteltynä.

Tuotanto: Suomi-Filmi Oy **Tuotannonjohto:** Erkki Karu **Ohjaus:** Teuvo Puro, Jussi Snellman **Käsikirjoitus:** Jussi Snellman (Minna Canthin näytelmästä) **Kuvaus:** Kurt Jäger (sisäkuvat), A. J. Tenhovaara(ulkokuvat) **Lavastus:** Carl Fager **Leikkaus:** Teuvo Puro, Kurt Jäger

Näyttelijät: Helmi Lindelöf (Anna-Liisa), Emil Autere (Johannes), Einari Rinne (Mikko), Mimmi Lähteenoja (Husso), Hemmo Kallio (Kortesuon isäntä), Meri Roini (Kortesuon emäntä), Greta Waahtera (Pirkko), Axel Ahlberg (rovasti), Tauno Ensio Järvinen (Matti, kirjeentuojoipoika)

LÄHTEET

Bagh, Peter von: Suomalaisen elokuvan uusi kultainen kirja, Otava, Helsinki 2005.

Canth, Minna: Anna-Liisa (4. painos), WSOY, Helsinki 1998.

Hermansson, Maarit: Lapsenmurhaajan sielunkehityksen kuvaus. Kaunokirjallinen sovellutus naispuolisen rikoksentekijän tyypistä. Viitattu 3.2.2011.

<http://www.vhkk.fi/ukh/9232.htm>

Mäkinen, Kirsti & Uusi-Hallila, Tuula: Minna Canth – Taiteilija ja taistelija. WSOY, Helsinki 2003.

Suomen kansallisfilmografia 1: Vuosien 1907 - 1935 suomalaiset kokoillan elokuvat, Edita Publishing, Helsinki 2002.

Toiviainen, Sakari: Sata vuotta – sata elokuvaa, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 2007.

Uusitalo, Kari: Kuvaus – kamera – käy!, Kirjastopalvelu Oy, Pieksämäki 1994.